

La Guerra del Francès 1808-1814

Europa a començaments del s. XIX (1)

Des de mitjan segle XVIII a Anglaterra, i des de finals del XIX a bona part dels països centreeuropeus, els europeus eren conscients que estaven immersos en un procés de canvi accelerat fruit de la implantació de la indústria, però també fruit de l'expansió d'un potent moviment ideològic que esclatà el 1789 a París en forma de revolució, el liberalisme. La consciència de viure una nova època s'imposava arreu i amb força.

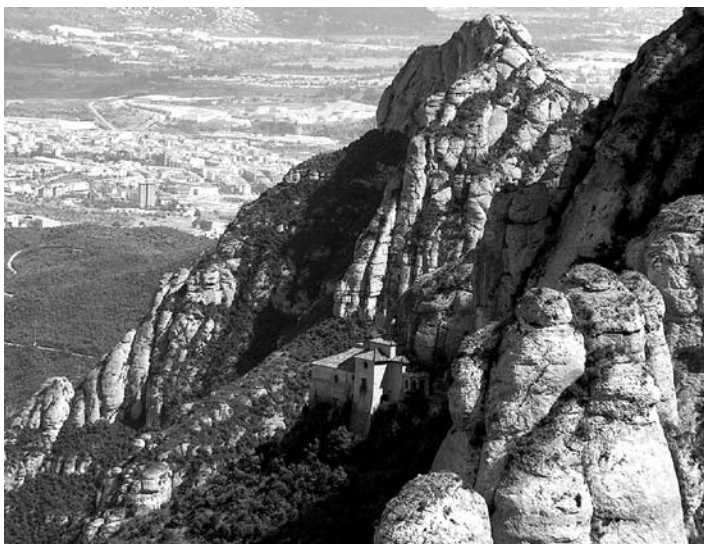
El principi del gran canvi ideològic s'ha de buscar en la revolució francesa, els protagonistes de la qual van anomenar "antic règim" al sistema polític, econòmic i social que s'havia implantat a Europa després de l'època medieval. Es tractava del feudalisme modificat pel creixement econòmic –que van impulsar el comerç colonial i l'ascens de la burgesia– i per la força de la monarquia absoluta –fonamentada en el dret diví dels reis a retenir

el poder i de fer complir les lleis que ells mateixos dictaven.

Al s. XVIII es mantenia el sistema econòmic senyorial i la societat estamental. La noblesa i el clergat, els privilegiats, no pagaven impostos tot i ser amos i senyors jurisdiccionals de la major part de les terres d'Europa. La resta dels súbdits de la monarquia, la immensa majoria d'homes i dones, eren el poble sense drets, exclosos de la participació política i obligats a pagar impostos; formaven un estament variat i de situacions econòmiques diverses: comerciants, artesans, professionals liberals, funcionaris, pagesos rics i pagesos pobres, jornalers, soldats, captaires, etc.

Enfront d'aquesta situació que semblava immutable, en el

Montserrat, muntanya sagrada i escenari de les dues batalles del Bruc. (ARXIU ARB)

camp cultural, tècnic i científic de la Il·lustració, els canvis es succeïen ràpidament. Filòsofs, científics, economistes i polítics buscaven en l'experimentació i en el raonament l'explicació de tots els reptes de la humanitat, moguts per l'afany de conèixer. En aquesta recerca feien trontollar els fonaments ideològics de l'antic règim i empenyien els monarques absoluts –que no renunciaven a continuar exercint el poder sense limitacions– a aplicar reformes econòmiques i socials. Aquesta fórmula de govern, coneguda amb el nom de despotisme il·lustrat estava, però, condemnada al fracàs perquè la força de la nova economia capitalista, i la puixança de la burgesia i la nova classe social obrera van capgirar les velles estructures de l'antic règim.

Des dels mateixos fonaments de la Il·lustració va prendre forma el liberalisme, que reclamava la llibertat de l'individu en tots els àmbits. En el camp econòmic aquesta doctrina va esdevenir la ideologia del capitalisme i de la burgesia, experimentat a Anglaterra des de feia anys i imposat per la força de la revolució a França des de 1789.

La Revolució Francesa s'ha presentat com el model clàssic de revolució burgesa, que va permetre posar fi al règim monàrquic absolutista francès amb tot el que això significa a nivell polític, econòmic i social, per un règim en què dominava el sistema parlamentari i el principi del capitalisme liberal en mans de la burgesia. No hi ha dubte que la Revolució Francesa fou l'origen de gairebé totes les idees i els programes que els moviments

liberals del s. XIX van fer servir per lluitar contra l'Antic Règim arreu d'Europa; amb tot, cada país i cada nació va portar a terme el seu propi procés, més o menys desenvolupat i d'una manera més o menys ràpida i reeixida, alguns amb l'impuls que els va donar la creació de l'imperi napoleònic.

Napoleó Bonaparte, un gran personatge ple de contradiccions que sempre ha fascinat i mai ha deixat indiferent a ningú –ni als seus contemporanis ni als actuals europeus–; es presentava com l'hereu de l'esperit revolucionari, odiava la monarquia i la noblesa, però es va proclamar emperador i va crear una nova dinastia; defensor de la nació francesa, va intentar crear un gran imperi europeu; amant i defensor a ultrança dels principis de la llibertat, la igualtat i la fraternitat, els va voler imposar, per la força, a tot Europa. Amb tot, les lleis i les institucions amb què va dotar França són, encara, l'essència d'aquest país, i el van convertir en un estat modern, i durant molts anys i en molts camps, una de les grans potències del món.

Amb un exèrcit extraordinàriament potent, motivat, professional i ben dotat, Napoleó va desencadenar el que es podria considerar una primera guerra mundial atès que des de 1805 s'enfronta obertament amb Anglaterra i ocupa gran part d'Europa continental fins a les mateixes portes de Rússia. L'any 1812 havia organitzat el seu imperi a partir del que anomenà el sistema continental que dividia els territoris europeus en tres nivells:

- Els territoris annexats direc-

tament a França, convertits en simples departaments de la gran nació francesa i entre els quals cal destacar Savoia, Niça, Piemont, la Ligúria, Parma i la Toscana a Itàlia, Ginebra i el cantó suís del Valais, Mulhouse a la riba esquerra del Rin, i Holanda.

- El Gran Imperi estava format pels estats conquerits, però no annexats, que formaven una federació que comprenia tota una colla d'estats vassalls o aliats que tot i que mantenien els seus propis reis, aquests eren parents o aliats de Napoleó. El regne d'Itàlia regit per un fill adoptiu de Napoleó, el regne de Nàpols en mans de Murat, el regne de Westfàlia per Jeroni Bonaparte, i el regne d'Espanya comandat per Josep Bonaparte.

- Els estats aliats, que també garantien el bloqueig a Anglaterra, havien de ser Rússia, Àustria, Prússia i Dinamarca.

El context espanyol

Al llarg del segle XVIII la monarquia borbònica espanyola havia creat un estat unificat i centralitzat que, partint de les idees il·lustrades, aconseguí una notable prosperitat econòmica, manifestada en l'augment de la producció agrària i en la revifalla de les activitats comercials i manufactureres.

Durant el regnat de Carles IV (1788-1808) la situació canvià: es succeïren anys de males collites que provocaren greus crisis de subsistències i revoltes urbanes; el comerç colonial entra també en crisi; els canvis de ministres, els enfrontaments entre el rei Carles IV, la seva esposa i l'hereu Ferran, i una desastrosa política exterior van provocar conflictes internacionals de greus conseqüències, i una crisi política permanent.

La por de Carles IV a la Revolució Francesa li va fer declarar la guerra a la França revolucionària, la Guerra Gran, que es desenvolupà a la zona pirinenca, acabà amb la derrota de l'exèrcit espanyol i amb costos econòmics i humans considerables. Les derrotes militars continuaren quan el govern de Carles IV s'alià amb Napoleó per fer front a Anglaterra, la gran potència industrial i marítima. El resultat fou catastròfic per a Espanya, ja

que es va perdre el mercat anglès i el de les colònies americanes, la qual cosa portà la ruïna al comerç peninsular. Aquesta política exterior demostrava, una vegada més la incapacitat política, militar i administrativa de la monarquia i dels seus governs, i agreujava la crisi de la hisenda espanyola.

La guerra del Francès

Enmig d'aquests problemes polítics i econòmics, i aprofitant les desavinences de la família reial i l'ambició del ministre Godoy, els exèrcits napoleònics van entrar a Espanya al principi de 1808 en compliment del tractat signat a Fontainebleau; es situaren estratègicament a les ciutats més importants sense disparar un tret, controlant les vies de comunicació. Van aconseguint l'abdicació de la família reial espanyola i l'entrega de la corona d'Espanya a Josep Bonaparte, germà de Napoleó.

En el pla estratègic de Bonaparte, el domini de la península Ibèrica era essencial per tal de contrarestar el poder marítim d'Anglaterra a l'Atlàntic i clau per a poder controlar la Mediterrània, atès que Anglaterra necessitava territoris continentals on establir bases d'avituallament i de reforç per a garantir el control de les seves rutes comercials. D'aquí la importància estratègica de Portugal i d'Espanya i sobretot dels seus respectius imperis colonials a Àfrica, Àsia i Amèrica. En paraules de l'historiador i especialista en aquest període Antoni Moliner Prada, *"La Guerra del Francès (1808-1814), com les guerres napoleòniques a Europa, no es pot entendre si oblidem que fou, en primer lloc, un conflicte internacional entre dues grans potències, França i Anglaterra, en un marc més ampli en el temps i en l'espai"* (2).

La confusió inicial fou molt gran, però aviat s'escamparen pertot arreu les insurreccions populars contra les tropes napoleòniques i les autoritats espanyoles que hi col·laboraren. Començava la guerra del Francès coneguda a Espanya amb el nom de **Guerra de la Independència**. Fou una guerra llarga, dura i complexa, en què es barrejaven tres problemes ben diferents: canvis

Retrat de la família de Carles IV. Francisco de Goya

La família de Carles IV va ser l'últim retrat que Goya va fer com a pintor de cort l'estiu de 1800 al palau d'Aranjuez on la família passava l'estiu. Gràcies a les cartes que la reina enviava al ministre Godoy es poden saber moltes coses d'aquesta magnífica pintura. L'escena sembla una fotografia de la família reial presa a l'interior d'un saló del palau; els retratats porten els vestits de cort i els corresponents distintius honorífics; la llum fa ressaltar els colors daurats, grocs, vermells i blaus dels vestits sobre els quals llueixen les joies, i les condecoracions de l'Orde de Carles III i el Toisó de Oro els homes i la banda de l'orde de Maria Lluïsa, les dones.

D'esquerra a dreta els personatges retratats són: Carles Maria Isidre, fill de Carles IV i de Maria Lluïsa de Parma; el futur Ferran VII, l'hereu; Goya pintant, mig amagat per l'ombra de la família i en un segon pla; Maria Josepa, germana de Carles IV; un personatge desconegut que podria ser el de la futura esposa de príncep Ferran per la qual cosa no se li veu el rostre; Maria Isabel, filla menor dels reis; la reina Maria Lluïsa de Parma amb aspecte altiu i contrastant amb el seu marit, el rei, i donant la mà al seu fill petit, Francisco de Paula, que s'assemblava molt a Godoy. Segueix la figura del rei Carles IV, en posició avançada respecte a la resta del grup i, darrera seu, el seu germà, Antonio Pascual i Carlota Joaquina, la filla gran dels reis que només deixa veure el cap. Tanquen el quadre Lluís de Parma, la seva esposa, Maria Lluïsa Josefina, filla també de Carles IV, amb el seu fill als braços.

S'ha suggerit la hipòtesi que la família reial contempla Manuel Godoy, qui de simple guàrdia de corps havia passat a ser ministre i a regir el destí d'Espanya i de la mateixa família reial com amant de la reina.

Aquesta obra mestra de la pintura universal, un oli sobre tela de 280 x 336 cm fou la primera obra de Goya que va entrar a formar part de la col·lecció del Museu del Prado, on encara es pot admirar.

La família de Carles IV, una de les creacions pictòriques més importants de Goya i testimoni històric, pel valor del retrat psicològic, de la pintura del s. XIX. (ARXIU ARB)

successoris de rei (de Carles IV a Ferran VII) i de dinastia (dels Borbó espanyols, als Bonaparte francesos); resistència popular contundent contra l'invasor, amb la qual Napoleó no comptava, i les primeres manifestacions contra l'Antic Règim, a més de

l'intent de crear un estat liberal a les Corts de Cadis (1812).

El buit de poder que es produí en esclatar la guerra s'omplí amb l'actuació de les **Juntas Provinciales**, controlades per les classes dirigents —noblesa, clergat, advocats, burgesia i terratinents—, que van intentar coordinar la resistència popular. Les juntes es van formar espontàniament en l'àmbit urbà i van esdevenir el gresol de l'actuació política de la burgesia durant els anys de conflicte i també al llarg de tot el segle XIX. La Junta Central,

encarregada de coordinar la situació, proclamà rei legítim Ferran VII i nomenà un Consell de regència que s'encarregà de convocar Corts a Cadis, l'única ciutat important no ocupada pels francesos. Amb tot, més que les juntes, i sobretot, molt més que l'exèrcit regular, la lluita contra el francès fou el resultat de l'actuació de la resistència popular.

Mentre Espanya quedava en mans de Josep Bonaparte, els exèrcits napoleònics concentraren els efectius en la resolució de la resistència, cosa que al Principat no aconseguiren fins el 1812. Dos anys abans, Napoleó havia separat per reial decret Catalunya dels dominis del seu germà Josep I Bonaparte, i el territori fou sotmès i annexionat a l'Imperi francès.

Catalunya sota el domini de l'Imperi Francès

El Tractat de Fontainebleau entre Napoleó i Godoy per la conquesta i repartiment de Portugal va fer possible que a l'octubre de 1807 els exèrcits napoleònics entressin a la península pel País Basc. Des de principis del 1808 un important exèrcit francès es concentrava a la zona de Perpinyà preparant-se per entrar al Principat. Aquest contingent militar, l'anomenat Exèrcit d'Observació, estava dirigit pel general Duhesme i format per més de 10.000 homes repar-

tits en dos regiments francesos, un de cavalleria italiana i un cos d'artilleria i d'enginyers, va passar la Jonquera el 9 de febrer de 1808; en pocs dies entraven quatre mil soldats més. Escampats pel Principat, però especialment presents a Barcelona generaren un gran desconcert, ja que es va fer evident que no era un exèrcit de pas.

A mesura que arribaven les notícies del que succeïa a la cort de Madrid, des de la caiguda de Godoy a la publicació de l'estatut de Baiona, i que els francesos s'imposaven i prenién la iniciativa de la repressió contra els aldarulls i protestes, la reacció dels catalans no feia més que créixer i les accions de rebuig, cada cop més enceses i violentes, es multiplicaven i s'escampaven per Catalunya. A primer de juny de 1808 la insurrecció era un fet. El paper de Manresa (3) fou clau en la primera etapa de la guerra, atès que la capital de corregiment fou l'epicentre de l'aixecament contra els francesos –la crema del paper segellat, les deus batalles del Bruc, la resistència de la ciutat i les seves aportacions econòmiques i del corregiment en general, i molt especialment el terrible incendi i destrucció que patí– i un referent del patriotisme durant tot el conflicte, juntament amb Tarragona i Girona.

El sentiment antifrancès que

Exèrcit napoleònic (ARXIU ARB)

regnava a Catalunya des de feia tant de temps es va convertir en el veritable mòbil de la guerra, i els francesos n'eren conscients. El baró de Fezensac ho diu clarament a les seves memòries *"Souvenirs militaires de 1804 a 1814"* (4): els catalans detestaven qualsevol tipus de subjecció i encara més als francesos després de la Guerra de Successió, de manera que no tenien cap amic a Catalunya.

El 8 de febrer de 1810 Napoleó signava el decret de segregació de Catalunya i Augereau va ser nomenat governador general amb la missió d'annexar el Principat a França i de guanyar-se els catalans amb una colla de reformes de caire catalanista: una nova divisió de Catalunya en quatre corregiments, la catalanització del *"Diario de Barcelona"*, i de les actes i documentació municipal, la concessió de càrrecs a gent del país, una important reforma fiscal i una amnistia.

Josep I Bonaparte sempre va mostrar el seu descontent davant la mutilació del que considerava el seu territori, però l'emperador havia pres una decisió que només podia aturar, tal i com va succeir, les derrotes militars als diferents fronts d'Europa (5). Napoleó

considerava Catalunya com un territori de frontera, com una "marca" defensiva a la qual dividí en quatre departaments. Va iniciar una política de reformes que no es van consolidar atès que els exèrcits napoleònics començaren a recular en tots els fronts, tant europeus com peninsulars.

El domini francès fou acceptat de manera diferent tal com demostra un informe, molt realista, presentat el 14 de desembre de 1812 per un francès: *"Els catalans estan dividits en els de la costa, els de la plana i els de la muntanya. Tots tenen de comú un caràcter seriós i taciturn, una extrema avidesa pel diner, una gran sobrietat, l'enduriment a les fatigues, la desconfiança, l'amor a la independència. A més, els habitants de la muntanya són ferotges i bàrbars. Els de la plana, més pacífics, obeeixen tant les ordes de l'enemic com les nostres: les ordes de l'enemic, però, sense associar-se al seu fanatisme; les nostres per por (...). Sobretot, els qui més accepten el govern francès són els propietaris, però passivament. Només es podrà fer una nova organització quan tot el país sigui ocupat. (Rapport sur la situation politique de la Catalogne en ce qui concerne a l'administration civil)"* (6)

Les opcions polítiques dels espanyols i dels catalans durant la Guerra del Francès

Analitzem amb més profunditat les opcions polítiques dels catalans, que eren les mateixes que la resta d'habitants del regne. Excepte una minoria que va col·laborar amb els francesos –els que pensaven que el règim napoleònic podria treure Espanya de l'immobilisme o els que s'acomodaven a la nova situació–, la majoria de la població va fer front comú contra seu. Amb tot la guerra no fou només contra l'invasor: tres opcions polítiques es dibuixaven clarament en aquesta lluita aferrissada.

Els liberals, influïts pels ideals de la Revolució francesa, van oposar-se als francesos en nom de la llibertat. Constituïen un grup reduït format per alguns intel·lectuals i la burgesia mitjana, que veïen l'oportunitat d'accedir a la sobirania nacional i tenir una constitució escrita que legitimés la divisió de poders, regulava la

vida política i social, el sistema del sufragi restringit, i que defensés la llibertat de l'individu en tots els àmbits, també en l'econòmic –llibertat de preus, de treball, de mercat, de comerç i d'indústria–. La defensa de la llibertat anava lligada també a la defensa de les reivindicacions nacionals i al dret dels pobles a defensar una identitat comuna que pogués coincidir nació i estat.

Els il·lustrats formaven un grup d'intel·lectuals partidaris de fer reformes, respectant, però, les institucions tradicionals i, sobretot, les corts estamentals i l'absolutisme reial. Finalment, els tradicionalistes o absolutistes, que aglutinaven la noblesa, l'Església i els sectors de la burgesia terratinent, que volien recuperar la monarquia absoluta.

La gran majoria de la població lluitava pel rei, per Ferran VII, que l'Església i els absolutistes havia mitificat amb el nom de "El Deseado", i per tot el que aquesta figura significava: la defensa dels valors tradicionals, la pàtria i la religió. Lluitaven també contra la por als canvis sobtats que portaven els francesos revolucionaris, i contra els que significaven els mateixos francesos, molt especialment a Catalunya, després de tants anys d'enfrontaments, molt especialment des de 1640 i fins a finals de la Guerra de Successió (1714), i molt més recentment, durant els anys de la Guerra Gran (1793-1795).

La força de la resistència popular feu créixer les esperances dels absolutistes, que veien en la resposta popular l'oportunitat de tornar a l'antic règim, i els liberals, que confiaven a guanyar la guerra a l'invasor i a l'absolutisme.

Els últims estudis sobre el conflicte, tant a Catalunya com a Espanya, mostren que la Guerra fou molt més que un conflicte contra l'invasor i que una guerra de resistència. Bona part dels aldarulls que es van produir durant els primers mesos de la guerra tenen també un clar contingut revolucionari contra l'Antic Règim; aquest és el sentit, per exemple, de la revolta del 1808 que fou una revolta contra els francesos i contra Godoy i els seus partidaris que es va convertir

Coronació de Napoleó (ARXIU ARB)

en una revolta popular i que els grups dirigents i el clergat van saber reconduir amb extraordinària habilitat desencadenant el fanatisme religiós barrejat d'odi a l'invasor –fins i tot xenofòbia– que va radicalitzar totalment les diferents opcions ideològiques i polítiques dels espanyols més enllà de la guerra i durant, almenys, tot el segle XIX..

El paper de l'església i el clergat

A molts pobles de Catalunya, capellans i frares es van posar al capdavant de les partides de sometents i de les companyies de gent armada. Es coneixien bé les accions del vicari de Sallent, Ramon Mas,, del frare Francesc Piquer a Coll d'Alforja, d'Adrià Ochoa, rector de la Palma, de Josep Baborés, rector de Gualba, dels canonges Montanyà i Rovira a Manresa i a Banyoles respectivament per citar-ne alguns dels molts que s'han pogut identificar i estudiar (7).

El cas del rector de Gualda és significatiu perquè a més de cap de sometent era poeta i va escriure una crònica de la guerra que, al mateix temps que mostra la complexitat del conflicte, exemplifica el protagonisme de l'església i del clergat alhora de donar aire al sentiment xenòfob: "A l'arma, a l'arma, minyons;/ mòria la traïció./ Viva nostra rei Fernando,/viva la re-

reu fan cap/ Alceu-vos des de luego,/ per vostra salvació" (1810).

Les mesures decretades per Napoleó des del 4 de desembre de 1808 que reduïen a una tercera part els convents d'Espanya, i el decret de Josep I de 18 d'agost de 1809 que suprimia tots els ordes regulars van fer augmentar la presència de religiosos exclaustrats a les guerrilles; foragitats dels

ligió!./ Fins ara contra gavatxos,/ ara contra els generals,/ contra els majors de la tropa,/ i les Juntas infernals./ Aquestos més que els francesos/ són nostra perdició./ Egoistes, rics, covards,/ no traureu jamai lo cap/ per destruir estos lladres/ que per tot ar-

El paper de l'Església contra la França Napoleònica queda ven evident en la publicació del Catecisme patriòtic de propaganda, destinat a criatures, en forma de pregunta i resposta. Tenia l'objectiu d'anar introduint valors i continguts per repetició, i, en aquest cas el valor del patriotisme enfront de l'enemic exterior.

Capítulo I

Pregunto: Decidme niño, como os llamas ?

A.....: Español

P.... : Que quiere decir español ?

A.... : Hombre de bien

P.... : Quantas y cuales son sus obligaciones ?

A.... : Tres, ser christiano , catholico, Apostólico, Romano; defender su religion, su Patria y su Rey; y morir antes que ser vencido.

P.... : Quien es nuestro Rey ?

A.... : Fernando VII ...

P.... : Quien es el Enemigo de nuestra felicidad ?

A.... : El Emperador de los Franceses

P.... : Y quien es este Hombre ?

A.... :Un nuevo Señor infinamente malo y codicioso, principio de todos los males, y fin de todos los Bienes; es el compendio y deposito de todos los vicios y maldades.

P.... : Quantas naturalezas tiene ?

A.... : Dos, una diabólica y otra inhumana...

P.... : De quien procede Napoleon ?

A.... : Del Infierno y el Pecado...

ANÒNIM: Catecisme patriòtic escrit durant la Guerra del Francès (1808-1814).Biblioteca Universitat de Barcelona.(Manuscrit). Sense data.

convents i monestirs molts van trobar en la guerrilla acolliment i l'oportunitat de lideratge. Les Partides de Croada, projectades pel canonge de Pons, Joan Pau Constants, tenien un reglament propi que va escriure el carmelita fra Manuel Traggia i estaven integrades, en gran majoria, per sacerdots i religiosos.

Els francesos van atacar símbols religiosos i imatges de sants, van saquejar esglésies i es van produir matances, sobretot durant els primers anys de la guerra. Es van cremar moltes i importants esglésies i rectories com les de Lleida, Manresa, Santes Creus, Vilafranca del Penedès, Tarragona, Mataró, Ripoll... però la presa i el saqueig de Montserrat assolí un impacte especial entre la població que acusà a l'exèrcit del desastre, com ho havia fet en el cas de Tarragona i Figueres. La resistència i el valor de Manresa i del Bruc va quedar, per sempre més associat a l'heroïcitat del sometent local, però també a la intervenció de la Mare de Déu de Montserrat, com si d'una segona Covadonga es tractés.

La importància de la propaganda

Fou el primer conflicte modern on va aparèixer el concepte de propaganda ideològica per part de tots els bàndols, el francès sens cap mena de dubte, però també a Espanya on es van fer servir sistemes més precaris però no menys efectius; estem parlant de pamflets, fulls volants, proclames, poesies populars, estampes reproduint dibuixos, gravats i caricatures contra els francesos, però també dibuixos i gravats de les gestes heroïques de ciutats i pobles i de guerrillers i cabdills.

Tots aquests sistemes de propaganda aconseguiren fixar una imatge de Napoleó amb uns trets molt clars: un home superb, insolent, desvergonyit, traïdor, mentider, indigne, blasfem, ambició, heretge i dolent; a més era qualificat com un personatge de trets ferotges i degradants i blasmat amb una llarga llista d'insults i burles de tot tipus. Per contra, la figura de Ferran VII omplí els carrers i les cases dels espanyols, molt especialment a partir de

Fragment d'una pintura del s. XVIII amb la imatge dels Miquelets (ARXIU ARB)

1812 i amb el suport dels anglesos que n'escamparen a milers, juntament amb els dibuixos i gravats dels herois Wellington, El Empecinado, Espoz y Mina, El baró d'Eroles, etc.

A més dels mitjans literaris i gràfics, la propaganda va aprofitar molt bé la força de la música com "*uno de los medios más eficaces para excitar el patriotismo y el valor*" i "... a los sonos de jotas, seguidilla, soleares, fandangos, sardanas y villancicos, tremolaron como banderas, portadas a l'compás de himnos marciales, los cantares de la Guerra de la Independencia" (8). Si el mitjà de comunicació era interessant també ho fou el codi o llenguatge emprat que inclou no solament el tipus de llengua, sinó també la retòrica, i és per això que els missatges polítics es divulguen a partir de Catecismes, Diàlegs, Converses i Col·loquis, que estructuraren el discurs en forma de preguntes i respostes entre dos personatges que tant efectives es van mostrar (9).

La Constitució de Cadis de 1812, talment coneguda com La Pepa

Representants de les opcions polítiques esmentades van aconseguir, amb moltes dificultats, reunir-se a Cadis i participar en la convocatòria de les Corts que tenia com a principal objectiu redactar una constitució i articular el futur del país quan els francesos, derrotats, l'abandonessin.

El text constitucional, un model de constitucionalisme liberal i progressista, fou aprovat per majoria absoluta el 19 de març, dia de Sant Josep de 1812. Fou coneguda amb el nom popular de *la Pepa*, nom que prové de les sigles que acompanyaven tradicionalment el nom de sant Josep: Sant Josep P.P., que vol dir "Sant Josep, Pere Putatiu", és a dir adoptiu; per això, llegint, "*pepe*", els Joseps es van començar a anomenar *Peps*, i les Josepes, *Pepes*.

La Constitució de Cadis es fonamentava en quatre pilars bàsics:

sobirania nacional (Art 1. La Nación española es la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios", "Art 2. La Nación española es libre e independiente, y no es ni puede ser patrimonio de ninguna familia ni persona. Art. 3. La soberanía reside esencialmente en la Nación, y por lo

mismo pertenece a ésta exclusivamente el derecho reestablecer sus Leyes fundamentales.

divisió de poders (Art.15. La potestad de hacer las leyes reside en las Cortes con el Rey. Art.16. La potestad de hacer ejecutar las leyes reside en las Cortes con el Rey. Art. 17. La potestad de aplicar las Leyes en las causas civiles y criminales reside en los tribunales establecidos por la Ley)

sufragi masculí indirecte catolicisme (Art.12. La religión de la Nación española es y será siempre perpetuamente la Católica, Apostólica y Romana, única verdadera..." com a religió oficial de l'Estat.

El text preparava el camí cap a una societat liberal, capitalista i burgesa; abolia els privilegis senyorials i donava via lliure a l'expropiació del patrimoni de les comunitats religioses, les quals havien de facilitar el desenvolupament del capitalisme al camp. La constitució també decretava la llibertat d'indústria—abolia per tant l'estructura gremial d'origen medieval—comerç i venda; suprimia el tribunal de la Inquisició, les propietats dels quals havien de passar a l'Estat. Declarava que Espanya era una monarquia constitucional, la màxima representació de la qual era la família dels Borbó i la persona de Ferran VII.

Miquelets, sometents i guerrillers durant la Guerra del Francès a Catalunya

Una dels problemes amb què es va trobar la monarquia espanyola dels últims anys de l'Antic Règim va ser el de mantenir un exèrcit regular i una marina potent que fossin capaços de defensar l'imperi colonial i d'afrontar amb èxit la nefasta política exterior que havia dut a terme. A Catalunya, el reclutament de soldats era una qüestió difícil, ja que des del començament del s.XVIII les autoritats catalanes buscaven voluntaris per poder reunir el nombre d'homes que reclamaven les autoritats de Madrid. No obstant això, hi havia la possibilitat de pagar un substitut per no haver d'anar a l'exèrcit.

El 1770 s'introduí el sistema castellà del reclutament obligatori, que consistia a sortejar els futurs soldats d'entre la població masculina de 17 a 30 anys: un

de cada cinc homes, el *quinto*, havia de fer el servei militar per un període de sis a vuit anys. Aquest sistema provocà un gran descontentament entre les classes urbanes, fins al punt que el 1773 esclatà la revolta a Barcelona, l'*avalot de les quintes*, que va aconseguir mantenir el sistema de les substitucions. Aquesta no fou, però una revolta aïllada, ja que la resistència dels catalans a servir armes dins l'exèrcit espanyol ha estat una constant al llarg dels segles XIX i XX.

Inicialment els catalans van participar amb una certa eufòria a la Guerra Gran, per mitjà d'allistaments voluntaris, i dels miquelets i sometents, cossos armats que havien estat abolits pel Decret de Nova Planta (1716), però que van ser recuperats per lluitar contra els francesos a la zona pirinenca. Quan arribaren les derrotes i les adversitats, es multiplicaren les desercions i l'exèrcit francès va vèncer sense problemes.

En esclatar la guerra del Francès l'exèrcit napoleònic era el més nombrós i modern d'Europa, no era un enemic fàcil de combatre, sobretot si tenim en compte la desorganització del pobre, dispers, incompetent i desprestigiat exèrcit regular espanyol, malgrat que aconseguí algunes victòries escadusseres. La victòria contra l'invasor l'aconseguí la població, la major part de la qual, d'una manera o altra, va invertir en el conflicte.

A Catalunya, com a la resta d'Espanya, s'organitzaren espontàniament les guerrilles formades per pagesos, sectors populars de les ciutats, frares, capellans i bandolers, que formaven partides de gran mobilitat. Coneixedores del terreny, tenien el suport de la població i sovint eren dirigides per caps de difícil adscripció ideològica: n'hi havia de patriotes que comandaven colles de miquelets i sometents, de capellans i frares; i d'altres s'havien reconvertit temporalment del vell ofici de bandoler al de guerriller.

Els caps de colla de les partides foren els encarregats de recaptar impostos, de demanar recursos i subsistències als pobles per on passaven, de preparar els assalts i de guanyar ciutats, pobles i viles.

Les milícies urbanes, classistes en la direcció i populars en les bases, foren les encarregades de defensar les ciutats de Catalunya i resistien amb força els francesos, tot i que gairebé tenien el suport de l'exèrcit regular espanyol. Per això, uns i altres, a pagès o als nuclis urbans, van prendre la iniciativa combatent els francesos a la seva manera i, fins i tot, de vegades, els mateixos poderosos del país.

La resistència catalana fou difícil de controlar, tant per l'enemic invasor com pel mateix exèrcit regular, que no aconseguí integrar-la. Les lleves de 1808 i 1809 pretenien reunir 50.000 homes i no ho van aconseguir; el 1811, d'un modest grup de 8.925 reclutes quintats, només se'n presentaren 945 i, malgrat les amenaces de pena de mort, les desercions no s'aturaren, i a mesura que avançava la guerra i que les seves conseqüències desastroses es feien sentir amb més força, augmentaven les desercions de miquelets, però sobretot de sometents.

La deserció és qualificada en els documents com a escandalosa, i les Juntes i les autoritats militars van fer tot el possible per frenar aquest problema; es van dictar ordres molt severes, contra els desertors i contra la població civil que els acollia, fins i tot davant el risc que suposava ser considerats com a delinqüents. Fins i tot es va proposar crear una divisió catalana de miquelets dirigida pels nobles que amb aquesta contribució demostrarien a la població la seva utilitat. La Junta de Manresa va publicar el 9 de novembre de 1810 un ban que volia combatre l'absentisme dels sometents amb l'amenaça que serien destinats al servei militar durant dos anys; i la mateixa Junta Superior de Catalunya des de Berga va fer una crida l'agost i setembre de 1811 a tots els catalans davant la seva "indiferència" (10).

Els comandaments militars eren acusats d'ineptes, de deixar a la sort dels francesos ciutats com Girona i Tarragona, i de sacrificar salvatgement la població civil. Els catalans van preferir combatre a la seva manera, sota la direcció dels caps locals. Sovint s'acostaven més al tradicional

bandolerisme que a les actituds patriòtiques.

Cal adonar-se de les enormes repercussions d'aquest tipus de lluita: fou una escola per formar caps militars i guerrillers, tant absolutistes –reialistes o apostòlics– com liberals, que s'enfrontaren durant bona part del segle XIX en les guerres civils anomenades carlines. Fou també un entrenament de la forma de lluita innovadora que permet que un exèrcit dèbil, amb pocs recursos econòmics i humans pugui entorpir l'acció d'un exèrcit més modern, punt de mira de la resistència popular de molts pobles durant els segles XIX i XX, i també de grups terroristes.

Les paraules de Josep Fontana (11) són, en aquest sentit, molt entenedores: "*El poble és sempre en el combat, perquè el combat li ve a casa i ell, a diferència dels ciutadans de classe benestant, no es pot refugiar en els indrets més tranquils de Mallorca, Cadis o d'Amèrica –entre altres raons perquè no pot transportar els seus escassos béns, els seus mitjans de vida, a una altra banda–. Espremut pels uns i pels altres, objecte de la violència de tots els exèrcits –francesos o espanyols, regulars o irregulars–, esdevindrà combatent cada vegada que li calgui defensar la seva casa, la seva terra i la seva família, per retornar a l'arada o al teler en els*

Ferran VII, una vegada més una obra mestra del pintor Goya (ARXIU ARB)

pocs moments de treva local. Serà un tenaç 'defensor' de la terra, però no acceptarà de convertir-se en soldat d'un exèrcit regular".

El banditadge, delinqüència i contraban

I al costat del patriotisme, la indiferència i la deserció, en totes les guerres, també en la del Francès, hi ha delinqüència. Els anys de la guerra van fer reviscolar i van donar cobertura al fenomen endèmic del bandolerisme, de llarga tradició a Catalunya, al menys des del s. XVII. Es tracta de delinqüència, en el sentit més estricte i dur de la paraula, lluny de qualsevol mirada romàntica que ens presenta un heroi que roba als rics per repartir entre els pobres.

Des de l'inici de la guerra que augmenta el nombre de partides de delinqüents perillosos que actuen al país i que aprofiten les circumstàncies per cometre tota mena de malifetes; camuflats com a guerrillers demanen diners i avituallament i si no l'aconsegueix assaltant, robant i matant, quan els convé fan tractes i fins i tot es converteixen en veritables cossos armats a les ordres de les autoritats napoleòniques. Anomenats de maneres diferents, *parrots, brivalls, brigants, o rodamóns* en els documents catalans, i *rústics o armats* per les autoritats napoleòniques; vivien de robar i no van fer més que accentuar els mals de la guerra. Les seves quadrilles s'engreixaven contínuament amb l'entrada de desertors que tenien possibilitats de ser amagats per la família o els veïns i que no podien recuperar ni el treball ni la vida d'abans de la guerra. Quan el nombre de desertors augmenta fins i tot es formaran quadrilles específiques amb antics miquelets i sometents, les anomenades Companyies de Brivalla que extorsionen pobles i viatgers, i que fins i tot es barallen entre elles.

Una de les quadrilles més famoses i documentades fou la que liderà Josep Pujol i Barraca, àlies Boquica, garrotxí, traginer d'ofici, a voltes contrabandista, que durant la guerra esdeviní delinqüent, espia dels francesos i cap de colla. Traïdor i traït perquè

*Cuando España batallaba,
por su Rey y la Nación,
coronándose de gloria
destruyendo á Napoleón,
se hizo visible Boquica
más tirano que Nerón,
excediendo en sus crueldades
el más rabioso león.
Contra sus mismos paisanos
dirige su infiel pasión,
militando en las banderas
del injusto Emperador,
comandante de Briballa,
por su infamia a ser logró,
y de bárbaros traydores
su compañía formó.
En verter sangre inocente
complace su corazón,
ancianos, niños, mujeres
sacrifican sin razón,
y hasta con los sacerdotes
ejercían su indignación,
sin valerles la alta gracia
de Ministros del Señor.
De hombre solo la experiencia
tenia,
que á mi opinión
fue una furia del aberno
ó algun infernal dragón,
pues sus crueldades exceden
y asombran al mismo horror,
contra el benéfico Pueblo
que su existencia debió.
A una muger desdichada
quarenta onzas le robó,
y luego para consuelo
después de tanta aflicción,
mandó cortarle los pechos
con cuyo mortal dolor,
sólo tres horas de vida
su pena le permitió.
En Villamala robaron
hasta saciar su ambición,
dexando muchas familias
sin más amparo que Dios;
dirigiéronse rabiosos
al Párroco, y su furor,
parece que allí estrenaron
que al referirlo da horror.
Con hierro ardiendo las carnes
del Sacerdote abrazó,
y hecho un volcan las parrillas
a la espalda la aplicó,
dexándole ya por muerto
pero satisfecho no,
pues más allá de la vida
quisiera usar su rigor....*

ANÒNIM: Verdadera Relación del más bárbaro catalán José Pujol (alias) Boquica. Fue ajusticiado á los 23 de Agosto de 1815. Barcelona: Imprenta Rubió. Sense data.

un cop acabada la guerra i refugi- at a Perpinyà fou extradit i penjat a Figueres l'agost de 1815.

Els francesos identificaven sometents i miquelets amb lladres, saltejadors i contrabandistes de llarga i continuada tradició a la zona pirinenca a llarg de la història, i accentuat sempre en moments d'escassetat, crisi i de guerra. Durant els anys de la guerra les autoritats franceses intenten frenar el constant transit de cereals i cuirs entre França i la Catalunya insurgent que tenien a Estavar i a Llívia els punts calents i amb la total complicitat dels habitants de la zona que havien establert una eficaç xarxa de traspàs de mercaderies i cavalleries que arribava fins a Martinet i Bagà i que des d'aquests punts s'escampava per una multiplicat de camins. L'any 1813 les autoritats franceses van aconseguir estroncar l'organització de dues brigades ambulants amb 14 muls que transportaven gra i tela des dels dos esmentats nuclis cap a la resta del Principat (12). I al contraban pirinenc hi hem d'afegir el de cors, a les costes de l'Empordà, reforçat per la presència constant dels anglesos que obrien pas a les embarcacions franceses i catalanes.

El període de màxima activitat del banditatge va de 1809 a 1813 i es concentrà a les comarques de l'Alt i el Baix Empordà, la Cerdanya, el Gironès, el Tarragonès i el Baix Camp. Destaquen també, però en menor grau, els territoris del Berguedà, el Bages, la Selva, el Maresme i el Vallès.

De guerriller a comte del Llobregat: el cas de Josep Manso de Borredà

Nascut a Borredà l'any 1785, segon d'una família que es dedicava a la manufactura de la llana amb telers manuals i que aviat, a l'edat de dotze anys va començar a aprendre l'ofici de moliner al molí de la Verneda de Sant Martí de Provençals, la guerra li va canviar el destí, com a molts altres homes que es van convertir en guerrillers i en soldats.. "Al mateix temps que progressa en l'ofici de moliner, i com a mostra precoç d'una de les seves principals virtuts, la iniciativa pròpia, comença a introduir-se en

l'ambient comercial barceloní fent d'agent d'establiments de llanes de muntanya –de Borredà i del negoci patern sobretot–, amb èxit suficient com per a dedicar-s'hi plenament" (13). El maig de 1808 tenia 22 anys, uns quants estalvis i fama de treballador i, després de la batalla del Bruc, torna a Borredà per reclutar mossos a fi de crear una companyia de miquelets que capitanejarà un puig-regenc amic seu, Ramon Lledó.

El conflicte el transforma, de guerriller a professional de la guerra i comença una carrera militar espectacular: de tinent fins el 1814 a general combatent als Malcontents (1827) i als carlins durant la Primera guerra Carlina. Fou també governador de Màlaga (1828), Cadis (1832) i capità general de Castilla la Vieja (1835-1843), d'Aragó (1845), València (1846 i 1847) i Castilla la Nueva (1847). Va rebre el títol de Comte del Llobregat i vescomte de Montserrat el 17 de maig de 1844 per part d'Isabel. Va morir a Madrid el 1863.

Mossèn Cinto li dedicà un poema "A l'hèroe muntanyès En Josep Manso" que va presentar l'any 1866 als Jocs Florals de Barcelona, tres anys després de la mort del militar, i amb el qual va guanyar un segon accèssit al clavell d'or i argent, juntament amb tres premis més per altres composicions que va presentar. La filla del general, Emília Manso, es va casar amb Marià de Picó que era l'amo del Mas Torrents de Tavèrnoles (Osona), on curiosament havia nascut el pare del poeta ja que el seu avi hi treballava de masover. Aquest país és ben petit!.

Quan no era tant famós però anava en pel camí de ser-ho, li van dedicar una llarga cançó el 1812, que comença així: "Honor, aplauso y glorias/ son las que vull cantá/ triunfos y victorias/ de un valent catalá/ digne soldat de España/ gran Coronel de honor,/ y dels gavaigs terror;/ clamen ab altas veus / Espanyols ciutadans:/ Viva Don Joseph Manso/ honor dels Catalans." (14).

Conseqüències de la guerra

El 1814 Ferran VII entrà a la Península per la Jonquera i un cop a València, on l'esperaven els

partidaris de l'absolutisme, abolí la Constitució de Cadis i començà la repressió contra els afrancesats i els liberals. Derrotat Napoleó a Waterloo el 1815 les potències vencedores van intentar desfer l'obra revolucionaria, restablir l'Antic Règim i redissenar el mapa d'Europa; al Congrés de Viena, es van comprometre a defensar l'absolutisme i a perseguir el liberalisme. Ferran VII comptava amb el vistiplau de les potències europees.

La guerra havia acabat, però no pas els problemes: el balanç de les pèrdues humanes era molt alt; les principals ciutats i infraestructures estaven destruïdes; les collites perdudes; el sector de la naixent indústria tèxtil, arruïnat. Als problemes causats per la guerra calia afegir-hi les onades successives de febre groga, la caiguda dels preus, la crisi de les exportacions d'aiguadents, i el fort endeutament de l'Estat, que s'agreuja amb la pèrdua de l'Imperi Colonial americà, el qual aportava a l'Estat una important font d'ingressos i un ampli mercat per a la burgesia industrial i comercial. A partir de 1825, l'imperi colonial quedà reduït a les illes caribenyes de Cuba i Puerto Rico, i als arxipèlags de les Filipines, les Marianes i les Carolines, al Pacífic.

Els sis anys de guerra van deixar un país destrossat, amb enormes conseqüències per als pobles i ciutats, per a les persones i les activitats econòmiques. Mesurar la magnitud d'aquesta tragèdia és difícil, però la bibliografia coincideix en la xifra de d'uns 500.000 les morts, una part dels quals, uns 300.000 van perdre la vida en accions bèl·liques. La resta va morir com a conseqüència de la misèria, la fam i les epidèmies. A Catalunya van morir uns 75.000 catalans, d'una població total de prop de 900.000 atès que el cens de Floridablanca n'enregistra 886.624.

A nivell material la destrucció afectà principalment a cases, fabricques, edificis públics, infraestructures (camins, ponts, canals, etc.) provocant una paralització de l'activitat econòmica –des del camp a les manufactures, el comerç interior i d'ultramar–, una pobresa generalitzada i una

desmoralització de la població molt gran.

La guerra va provocar també odís i revenges, no solament contra els francesos, sinó també entre els espanyols. D'entrada uns quants, pocs, però uns quants, van pagar amb duresa i a preu alt l'oportunisme i el col·laboracionisme amb els francesos. Però entre la majoria antifrancesa també es va desencadenar l'odi i la revenja perquè, tot i que l'enemic era comú, no ho eren els camins de futur que hom imaginava un cop finalitzat el conflicte. Només cal repassar el turbulent regnat de Ferran VII i les llargues guerres civils del segle XIX.

Totes les guerres comporten per la població civil, maldecaps i desgràcies; totes les guerres van associades a pillatges, saqueigs, robatoris, confiscacions, destrucció. I els que poden escapar-se de la guerra ho fan moltes vegades abandonant el país, cap a l'exili, on s'enduen riquesa material i immaterial, també les ganes de viure i les oportunitats de prosperar, aprendre, d'aconseguir un futur millor. Aquesta, com totes les guerres, no té res a veure amb la visió romàntica i patriòtica de les pel·lícules i dels tòpics. Tot és molt més complex i dur, molt més cruel i dramàtic que no pas la imatge d'una Agustina d'Aragó engarrada damunt d'un canó defensant Saragossa o la d'un adolescent que, tocant el tambor a Montserrat, espanta exèrcits de francesos. Deixem per més endavant el moment de parlar dels mites.

Una de les conseqüències més importants de la guerra del Francès fou la de les seves conseqüències polítiques perquè la divisió ideològica i política que existia entre els espanyols durant els anys de la guerra no va fer més que aguditzar-se. L'absolutisme de Ferran VII va esdevenir un autèntic polvorí; malgrat que tenia molts partidaris, la necessitat de disposar de més diners l'obligà a augmentar els impostos, cosa que provocà el descontentament, fins i tot entre els sectors benestants i l'aristocràcia. El rei es mostrava incapaç de resoldre els problemes, i els liberals, tot i l'exili i la forta repressió, preparaven

l'avenç del liberalisme. Veien molt clar que el procés iniciat a Cadis podia transformar i modernitzar la societat i l'Estat, sense córrer els riscos d'una revolució com la francesa.

L'exèrcit, majoritàriament progressista, va protagonitzar, al llarg dels sis primers anys de regnat de Ferran VII, cinc *pronunciamientos*, que comptaven amb el suport de les societats secretes creades pels liberals. Diversos caps militars, acompanyats de les seves guarnicions i sense cap vessament de sang, van mobilitzar amplis sectors de la població per tal que el monarca acceptés els principis constitucionals de Cadis. Els *pronunciamientos* fracassaren l'un darrera l'altre, però la força dels liberals no s'aturà. Finalment el 1820 el general Riego aconseguí el seu objectiu a Andalusia i el rei es va veure obligat a jurar la Constitució. El curt període del Trienni Liberal no va fer més que dividir i radicalitzar la societat espanyola, i recuperat el poder absolut Ferran VII va decepcionar a tothom, als liberals no cal dir, però també als realistes més radicals, anomenats

Postal de soldats francesos (Arxiu ARB)

apostòlics que passaren a conspirar obertament, pagar alçaments de guerrilles –els Malcontents a Catalunya per exemple– i a plantejar obertament l'abdicació de Ferran VII a favor del seu germà Carles M. Isidre. La llavor de l'enfrontament civil ja havia madurat i es manifestava sota tres guerres carlines que, evidentment no són un conflicte dinàstic, sinó l'enfrontament entre els partidaris de l'absolutisme i els del liberalisme.

La interpretació del conflicte

La Guerra del Francès ha estat interpretada com un signe d'espanyolitat, de sentiment unitari que es manifestà en el suport donat a Ferran VII. Aquesta interpretació la fan tant historiadors catalans del segle XIX com Víctor Balaguer i Antoni Bofarull, com d'actuals, com Josep Fontana o Antoni Moliner. I és clar també per la historiografia espanyola.

La celebració del primer centenari ja va mostrar les dificultats que comportava acostar-se als fets històrics des de l'òptica dels interessos polítics. Mentre que els carlins van considerar que la Guerra del Francès no feia més que confirmar el seu programa tradicionalista religiós, els de la Lliga de Cambó van veure-hi una oportunitat per desvetllar la personalitat de Catalunya. El regionalisme més radical va menystenir la celebració i la va obviar perquè el nacionalisme espanyol s'oposava a qualsevol autonomia regional. El Franquisme va associar sempre la Guerra de la Independència amb la Guerra civil: ambdues eren guerres de "Liberación", i ara que fa dos-cents anys de l'esclat sembla, una vegada més, que fa por acostar-se a l'anàlisi rigorosa d'un dels episodis que ha marcat la nostra història recent.

NOTES

- (1) La redacció d'aquets article ha estat possible gràcies a la inestimable col·laboració de Francesc Comas i Josep Antoni Serra amb els quals, l'any 1997, vaig tenir l'oportunitat d'estudiar el període històric de la Guerra del Francès a Catalunya i Espanya i redactar-ne un capítol per una llibre d'Història de segon curs de Batxillerat. COMAS, F., SERRA, J.A. i SERRA, R.: *Història d'Espanya*, Matèria comuna de Batxillerat, Editorial Castellnou, Barcelona 1997.
- (2) MOLINER PRADA, Antoni: *Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès 1808-1814*, Lleida 2007, p.9.
- (3) Vegeu, en aquets mateix dossier, l'article de Jordi Piñero i Subirana sobre el paper important que va jugar Manresa durant el conflicte.
- (4) Citat per CAMPSF.: "Contribución al estudio de la administración de Barcelona por los franceses", Barcelona 1920, p. 178-179 i per MOLINER PRADA, Antoni. "L'organització de la resistència a Catalunya en la Guerra del Francès", a *Ocupació i resistència a la Guerra del Francès 1808-1814*. Actes del Congrés celebrat a Barcelona del 5 al 8 d'octubre de 2005 al Museu d'Història de Catalunya, Barcelona 2007, p. 37.
- (5) MOLINER PRADA, Antoni: "Catalunya contra Napoleó. La Guerra del Francès., 1808-1814, p. 137-150.